

**Millî Mücadele
Döneminde
Güney Cephesinin
Örgütlenmesinde
Ali Cenani Bey'in Rolü**

**The Role
of Ali Cenani Bey
in the Organization
of the Southern Front
in the National Struggle**

Hatice Şahin

Millî Mücadele Döneminde Güney Cephesinin Örgütlenmesinde Ali Cenani Bey'in Rolü

*Hatice Şahin**

Özet

Millî Mücadelenin ilk başladığı yerlerden olan güney cephesindeki Antep ve çevresi önce İngilizler sonra Fransızlarca üç yıl işgale maruz kalmıştı. Bu çalışmada Türk siyasi hayatında çeyrek asırlık bir döneme tanıklık eden Ali Cenani Bey'in güney cephesinin örgütlenmesindeki ve özellikle Antep şehrinin işgalden bağımsızlığa geçiş sürecindeki rolü üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Antep'in dahil olduğu Kilikya ve çevresindeki işgallere karşı örgütlenmenin 1918 yılı Aralık ayında İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyetiyle başlaması ve bu cemiyetin üyesi olduğu anlaşılan Ali Cenani Bey'in bu yapının Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine dönüştürülmesine kadar geçen süreçteki katkısı önemlidir. Kilikyalılar Cemiyetinin yanı sıra Antep'te kurulan Cemiyet-i İslamiye ve bu teşkilatın merkezi bir yapıya dönüştürülmesiyle oluşan Heyet-i Merkeziyye, Kuvâ-yı Milliye ve semt teşekkülleri ile bölgede ciddi bir savunma ve direniş hattı oluşturuldu. Ali Cenani Bey de 1918 yılı Aralık ayından başlamak üzere 1920 yılı Mayıs ayında Ermeniler konusunda kendisine isnat edilen suçlamalar dolayısıyla İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya gönderilene kadar bu yerel örgütlenme içerisinde yer aldı. Bölgedeki diğer direniş hareketlerinde kendisi yer almayacaktı. Araştırmada "Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)" isimli doktora tez çalışmamız, bölge ve şehir tarihi üzerine yazılan kaynaklar, Antep Savunması Bibliyografyası temel kaynak teşkil edecektir.

Anahtar Kelimeler

Ali Cenani Bey, Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, Ermeniler, TBMM, Millî Mücadele

* Öğr. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, hatices[at]sakarya.edu.tr, ORCID ID 0000-0001-5013-1453

The Role of Ali Cenani Bey in the Organization of the Southern Front in the National Struggle

Abstract

Antep and its surroundings on the southern front where the National Struggle first started were first occupied by the British and then by the French, which lasted for about three years. In this study the role of Ali Cenani Bey, who witnessed a quarter of a century in Turkish political life, in organizing the southern front and in particular in the transition process of the city of Antep from occupation to independence will be emphasized. It is important that the organization against the occupations in and around Cilicia, including Antep, started with the Cilician Society established in Istanbul in December 1918, and that Ali Cenani Bey, who is understood to be a member of this society, contributed to the transformation of this structure into the Antep Defense-Law Society. In addition to the Cilician Society, a serious line of defense and resistance was established in the region along with the formation of Islamiye Community founded in Antep, and Heyet-i Merkeziye, Kuvâ-yı Milliye and district organizations, which were formed by the transformation of this organization into a central structure. Ali Cenani Bey was also involved in this local organization starting from December 1918 until he was arrested by the British and sent to Malta on charges against him against the Armenians in May 1920. He could not take part in other resistance movements in the region. In the research, our doctoral thesis titled *Life of Ali Cenani Bey and Parliamentary Activities (1872-1934)*, and the written sources on the history of the region and the city as well as the Antep Defense Bibliography will constitute the main source.

Keywords

Ali Cenani Bey, Antep Defense-Law Society, Armenians, Turkish Grand National Assembly, National Struggle

1. Giriş

Mondros Mütarekesi'nin ardından Güney Anadolu bölgesi önce İngilizlerin sonra Fransızların işgaline uğramıştı. Fransızların bölgeyi işgali Fransız ordusunda yer alan Ermeni taburları ve yerli Ermenilerin iş birliğiyle gerçekleştirilmekteydi. Yakın tarihlerde toplanmış olan Sivas Kongresindeyse bölge üzerindeki Ermeni hedefleri doğrultusunda Güney Anadolu'daki direniş örgütlerine önem verilmesi uyarısında bulunulmuştu. İlk işgallerin başladığı yerlerden biri Antep'in de dâhil olduğu Kilikya ve çevresiydi. Bu işgallere karşı yerel bazı örgütlenmeler ortaya çıkmış, Osmanlı Meclisi Mebûsanında önce Halep ardından Antep mebusluğu yapan Ali Cenani Bey'in de üyesi olduğu bilinen 1918 yılı Aralık ayı sonunda İstanbul'da kurulan Kilikyalılar Cemiyeti bunlardan ilki olmuştu.

Ali Cenani Bey kendi köy ve topraklarının da yer aldığı güney cephesinin örgütlenmesine Kilikyalılar Cemiyetinin Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine dönüştürülmesine kadar geçen süreçte yer aldı. Erzurum ve Sivas Kongresi kararları doğrultusunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti il ve ilçelerde şubeler açmış, Misak-ı Milli'nin gerçekleştirilmesi için vali ve mutasarrıflara genelgeler göndermiştir. Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasıyla ilgili gönderilen genelgelerin dönemin Antep mutasarrıfı tarafından saklanmasına rağmen Ali Cenani Bey gibi Antep'in bilinen isimleri bu genelgeleri ortaya çıkarmışlardır. Cenani Bey bu yerel örgütlenmeye 1920 yılı Mayıs ayında İngilizler tarafından tutuklanıncaya kadar el altından destek vermişti. Önce Arap hanında sonra Malta'da süren esaretin sonunda TBMM'ye katıldığında Antep şehrine desteğini hep sürdürdü. Malta'daki sürgün yıllarından sonra tekrar TBMM'ye katıldığında sadece kendi şehrinin verdiği mücadeleyi dile getirmekle kalmayıp, zafer sonrası işgalden kurtarılan tüm yerlerle ilgili olarak TBMM'nin çalışmalarına dahil olmuştu. Hatta yakıp yıkılan yerlerin imarı ve halka yardım konusundaki hassasiyeti onu bu amaçla toplanan bir komisyonun da üyesi haline getirmiştir.

2. Ali Cenani Bey'in Antep ve Çevresindeki İlk Örgütlenme Faaliyetleri

İşgallerle birlikte Antep'in içinde bulunduğu bölgenin tarihinde önemli bir yere sahip olan ve üyeleri arasında Ali Cenani Bey'in de bulunduğu Kilikyalılar Cemiyeti; Antep, Adana ve çevresi, İçel ve Maraş Sancakları, İskenderun, Beylan ve Reyhaniye'nin geçmişteki gibi Osmanlı'ya bağlılıklarının sağlanarak, buralarda da şubeler açacağını belirtmişti.¹ Ali Cenani Bey'in bu cemiyetle bağlantısı salt üyelikle sınırlı değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Suriye'deki akrabalarını daha güvenli olduğu gerekçesiyle Antep'e yerleştirmeye çalışan Ali Cenani Bey'in 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal ile bu bölgede karşılaşması ve aralarında geçen diyalog Ali Cenani Bey'in güney

¹ Ali Vehbi Teke, *TBMM I. ve V. Dönem Adana Milletvekilleri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2009, s.15,26; Bayram Sakallı, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, İstanbul: İz Yayınları, 1997, s. 220; *Tasvir-i Efkâr*, 26 Aralık 1918, s.2; *Cumhuriyet Özel Ekler*, 4 Ağustos 2006, s.3-4(sayfa numarası ekte yanlış gösterilmiştir); Kemal Çelik, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara: TTK Basımevi, 1999, s.129.

cephesinin örgütlenmesindeki rolünü izah edebilir. "Ali Cenani Bey İstanbul'dan Gaziantep'e giderken Katma İstasyonunda Mustafa Kemal Paşa'ya rastlamış. İstasyondaki karargahında çapulcuların şehir yakınlarına kadar geldiğini ordu çekildikten sonra onun için memleketine gitmekte olduğunu anlatmış. Mustafa Kemal demiş ki: memlekette adam kalmadı mı? Kendinizi savunma çarelerini düşününüz. Ali Cenani Bey hayretle sormuş: ne ile? nasıl? teşkilat yapmalı... millî bir kuvvet meydana koymalı... ben istediğiniz silahı veririm... gerçekten de o zaman Mustafa Kemal tarafından verilen silahlarla millî teşkilatın çekirdeği kurulmuştu."²

Cemiyet 18 Ocak 1919'da İtilaf devletlerinin ve ABD'nin komiserliklerine vermiş olduğu muhtırada; Torosların güneyinden Basra Körfezi'ne kadar olan kısmının Osmanlı'dan koparılma projelerine kesinlikle karşı çıkarak Osmanlı'nın azınlık hâkimiyeti altına konulamayacağı gerekçesiyle mücadele etmekteydi.³Fakat kısa süre sonra cemiyet üyelerinin İtilaf devletlerince tutuklanması, istenilen örgütlenmenin sağlanamaması sonucunu ortaya çıkardı.⁴

Bu tutuklanmaların yaşandığı yerlerden birisi de Antep'ti. İngilizlerce aranan kişilerden biri Ali Cenani Bey'di. 23 Ocak 1919'da İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Mc Andrew Antep'e gelerek İngilizlerin buradaki karargâhı olan Amerikan Koleji'ne kadı, muhasebeci, yerel idareci vs. çağırarak asayişin sağlanmasıyla ilgili talimatlarda bulunmuştu. Bu talimatların ardından İngiliz general işgali reddeden pek çok ismi de Amerikan Koleji'nde sorguya çekerek tutukluyordu. Bu sorguya çekilenler arasında Antep'in İngilizler tarafından işgalini reddeden ve tedbir almak gayesiyle umumi toplantılar düzenleyen Taşçızade Abdullah Efendi, Kethüdazade Hüseyin Cemil Bey, Mebus Hafız Şahin Efendi, Kürt Hacı Osman Ağa, Mamat Ağazade Ali Efendi gibi isimler vardı⁵. Bu kişilere Ali Cenani Bey'le ilgili de sorular yöneltiliyordu.

Ali Cenani Bey'in bu sırada İstanbul'da bulunmasına rağmen İngilizler Antep'te saklandığını düşünmekteydi. İngiliz generalle birlikte Antep Ermenilerinin ve kolej heyetinin Ali Cenani Bey'e karşı büyük kin besledikleri ve Antep'te yakalansaydı fazlasıyla hakaret ve işkenceye maruz kalacağı konuşuluyordu⁶. Cenani Bey'in bu

² Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul: Pozitif Yayınevi, 2022, s.132; eserde yer alan iddia ile ilgili bkz. Hasip Saygılı, "Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?" *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/2 (Haziran 2021), s.806-807.

³ Cemiyet-i İslamiye, Heyet-i Merkeziye, Kuvâ-yı Milliye dışında İdare Heyeti, İaşe Komisyonu, Sağlık Teşkilatı, Merkez Komutanlığı, Asker Ailelerine Yardım Komisyonu, Cephane ve Tamirhane gibi semt teşekkülleri, köylerdeki çete reisleri, gönüllülerden oluşan askeri birlikler, Yıldırım ve Şimşek isimli taburlar mevcuttu. 1919 yılının Şubat-Mart aylarında teşekkül etmiş olan Antep Cemiyet-i İslamiye Antep'te Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kuruluncaya kadar Antep, Kilis ve Nizip'te teşkilatlanma sağlamıştı; Burhan Bozgeyik, *İstiklâl Harbinde Gaziantep*, İstanbul: Şehit Kâmil Belediyesi Kültür Yayınları-Ziya Ofset, 1995, s.21-36.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004, s.241.

⁵ Nejat Sefercioğlu, *Esaret Hatıraları*, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978, s.21.

⁶ Buradaki sorumlular yerel memur muhasebeci Nesim, Defter-i Hakani memuru Eyüp Sabri, Evkaf memuru Hakkı, Antep İttihat Terakki Cemiyeti ikinci reisi Taşçızade Abdullah, *Antep Haberleri* gazetesi sahibi Kahyazade Hüseyin Cemil Göğüş, Mennanzade Mustafa, İmamzade Mustafa, İncözade Hasan, Patpatzade M. Bahtiyar ve Urfa'dan gelen Dişikırıkoglu Hulusi Bey gibi şehrin elitlerini tutuklayarak

yıllarda özellikle aranmasının sebebi Kilikya'da dâhil olduğu bilinen milis teşkilatıyla ilgili bilgi almak ve tabii ki 1915 Ermeni olaylarından sorumlu tutulmasıydı. Diğer isimlerse sorgularından sonra kötü bir muameleyle otomobillere bindirilerek Suriye'nin Kuneytire şehrine esir olarak gönderilmişlerdi. ⁷ İngilizler Ermenilerle iş birliği içerisinde 1919 yılı Ocak-Şubat-Mart ayları boyunca bölgeyi işgale devam etti. ⁸

Antep Cemiyet-i İslâmiye, İdare Heyeti, İaşe Komisyonu, Sağlık Teşkilatı, Merkez Komutanlığı, Asker Ailelerine Yardım Komisyonu, Cephane ve Tamirhane gibi semt teşekkülleri, köylerdeki çete reisleri, gönüllülerden oluşan askeri birlikler, Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kuruluncaya kadar Antep, Kilis ve Nizip'te teşkilatlanma sağlamıştı. Erzurum ve Sivas Kongrelerinden çıkan karara istinaden Antep'te Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti kuruldu. Zaten Kilikyalılar Cemiyetinin yukarıda bahsedilen faaliyetleri de sona ermişti⁹. Aynı zamanda 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren İngilizlerin işgal ettiği güney vilayetlerinden çekilmesi ve yerlerini Fransızlara terk etmesi hakkındaki *Suriye İtilafnamesi* de imzalandı.¹⁰

Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti, Antep müftüsü Bulaşıkzâde Hoca Arif Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa için verdiği *halifeye karşı gelmiş bir asinin arkasından gitmek caiz değildir* fetvasına ve telgrafhanede işgal kuvvetlerinin olmasına rağmen Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya kurulduğunu bildirdi.¹¹ Cemiyet yeni kurulduğu dönemde üyelerin evlerinde toplanarak kararlar alırdı. Bu evlerden biri de Ali Cenani Bey'indi. Gizli çalışan bu yapının üye sayısı arttıkça deşifre olma tehlikesine karşı Heyet-i Merkeziye adı altında toplanmasına karar verildi. ¹² Her semtte cemiyetin üyelerinden heyetler oluşturuldu. 1919 yılının Aralık ayında hem üye sayısı arttırılırken bir yandan da direnişe destek için gerekli para, silah ve cephane hali vakti yerinde olanlardan sağlanmaktaydı.¹³ Ali Cenani Bey de bu anlamda yardım sağlıyordu.

Halep, Şam ve Kahire'ye sürgüne göndermişlerdi; Sefercioğlu, *Esaret Hatıraları*, s.31; Ali Cenani Bey 10 Ekim 1918 tarihinden itibaren İstanbul'dan ayrıldığını Antep'e gittiğini, eşkıyaların Türkmen köylerini yağmaladığını hatta Antep ileri gelenlerinin askeri üniformalarla Şevki Paşa kumandası altındaki milis kuvvetlere 90 tüfenk vererek destek olduklarını anlattı. Ateşkesin imzasından bir hafta sonra Antep'ten ayrıldığını ifade etti. Cenani Bey Ekim-Kasım 1918 tarihlerinden itibaren İstanbul-Antep arasında gidip geldiğinden o sıralarda İngilizlerce Antep'te bulunamamış olabilir; FO, 371/5090, 7 Temmuz 1920; <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/mustafa-kemalin-marasin-kurtulusu-icin-faaliyetleri-erisim> 10 Haziran 2017.

⁷ Eserde Mısır'ın Kinetre şehri diye geçen yer Suriye'nin Kuneytire şehri olmalıdır; Zülal Göğüş Atay, *M. Oğuz Göğüş Arşivi'nden Antep Harbi*, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Fersat Ofset Baskı, 2011, s.73.

⁸ 29 Ekim 1919 tarihine kadar bölgeyi abluka altına alan İngilizler şehri Fransızlara terk ederek çekilecekti; Burhan Bozgeyik, *İstiklâl Harbinde Gaziantep*, s.21-36; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920)*, c. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998, s.241.

⁹ Ali Vehbi Teke, "TBMM I. ve V. Dönem Adana Milletvekilleri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009, s.15, 26.

¹⁰ http://www.academia.edu/19754336/Milli_M%C3%BCcadelede_Antep_-_Antep_Savunmas%C4%B1 (erişim: 10 Nisan 2023).

¹¹ Bilgehan Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık 2009, s.144-147.

¹² Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep: Yeni Matbaa, 1968, s. 44.

¹³ Antep mutasarrıf vekili sıfatıyla Sabri Bey tarafından 16 Kasım 1919 tarihinde bu yapının Merkezi Heyet adıyla kurulduğu resmen açıklandı; Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, s. 148.

1919 yılı Kasım'ından 1920 yılı Mayıs ayına kadar çatışmalar devam etti.¹⁴ Bu çatışmalar Antep- Maraş yolu ile Antep- Kilis yolu üzerinde yoğunlaştı. Bu bölgede önce iki Fransız askerinin¹⁵ ardından da iki Amerikalı misyonerin öldürülmesi hadiseleri Türkiye açısından bu ülkelerle ilişkilerin gergin bir noktaya taşınmasına sebep oldu. Amerikalı misyonerler hadisesinde Ali Cenani Bey'in de adının geçtiği görüldü. 1920 yılı Şubat ayında bölgede iki Amerikalı misyonerin öldürülmesi olayıyla ilgili Amerikalı General Bristol ile görüşmek üzere Maraş'a gelen iki önemli isimden biri de Ali Cenani Bey'di. Cenani Bey ve kızı Sabiha Hanım Bristol ile görüşerek Türklerin Amerikalıları koruyacağına, Amerikalıların Antep'i terk etmesine gerek olmadığına dair güvence verdi. Bu görüşmeden dört gün sonra da Halide Edip (Adivar) Mustafa Kemal'in, Maraş'taki Türk Kuvvetleri Komutanı'na Maraş ve etrafındaki Amerikan vatandaşlarının güvenliğine dikkat edilmesi emrini verdiğini bildirmek üzere geldi ve bu durumun Fransızların Ermeni askerlerini kullanarak bu bölgeleri işgal etmeye çalışmalarının sonucu olduğunu belirtti. Bristol'un Halide Edip ve Ali Cenani Bey ile görüşerek bölgedeki 20 Amerikan vatandaşının tahliyesi için yardım istemesi üzerine Amerikalıların korunması için gerekli tedbirler alındı.¹⁶

1920 yılı Mayıs ayı hem şehrin savunma tarihi hem de Ali Cenani Bey açısından mühimdi. Bu tarihte Fransa, gerek kendi kamuoyunun Türkleri haklı bulan açıklamaları gerekse zaman kazanmak gayesiyle TBMM hükümetiyle güney cephesini ilgilendiren bir mütarekeyi Mustafa Kemal'in de onayıyla imzaladı. Hatta Ermeni mahallerinin asayiş ve güvenliğinin sağlanması adına Türk ve Ermenilerden oluşan bir inzibat kuvveti Cenani Bey'in babasından kalma Antep'in Eyüpoğlu mahallesindeki evine yerleştirildi.¹⁷ Ancak bu mütareke ortamı Fransızların karşı hücumuyla bozuldu. Hatta bu hücum sonrasında

¹⁴ Silahların geri alınarak başlatılan mücadelede Antep halkının İngiliz, Fransız ve Ermeni işgallerine karşı sergiledikleri tutum son derece önemliydi. Bu anlamda ilk etkili tepki 1 Kasım 1919'da tüm Antep halkının katılımıyla düzenlenen büyük mitingdi. Aynı hafta içinde Akyol karakolunda ay yıldızlı bayrağın Ermeni gençleri tarafından indirilmesi üzerine Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti bir bildiri yayınlayarak hareketi protesto etmişti. 10 Kasım 1919'da Ermeni askerleri ile bölge emniyet güçleri arasında yaşanan arbede, halkın ikinci bir protestosuyla karşılık bulmuştu. 23 Kasım 1919'da Antep'te ikinci bir miting daha yapıldı. 1919 yılının son mitingi ise 30 Aralık 1919'da Fransızlara karşı yapılan bağımsızlık mitingiydi. Ocak 1920'den itibaren yirmi gün boyunca şehrin dışında süren çarpışmalar işgal güçlerinin kısmen imhasıyla nihayet buldu. 21 Ocak 1920'de Gaziantep tarihinde önemli bir yer tutan Şehit Kâmil hadisesi yaşandı. Hadise şu şekildeydi: bir Fransız askerinin bir anneye uygunsuz yaklaşımı küçük çocuk Kâmil'in taşla tepkisine neden oldu ve Fransız askeri tarafından şehit edildi. 18 Şubat 1920 tarihinde Kilis-Antep yolunu tutan Şahin Bey kumandasındaki çeteler Fransız askerlerine karşı üç ve 18 Mart 1920 tarihlerinde iki Fransız taburunu bozguna uğratarak bu kuvvetlerin geri çekilmesini sağlamıştır. 28 Mart 1920'de Şahin Bey kumandasındaki birlikler Fransız askerlerine karşı büyük bir çatışmaya girdi ve Şahin Bey şehit edildi; Bozgeyik, *İstiklâl Harbinde Gaziantep*, s. 21-36.

¹⁵ Pamuk, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, s.167-172.

¹⁶ ... Djenany Bey ve kızı Antep ve Maraş'taki hadiseler ile ilgili olarak bölgeye geldiler. Ali Cenani Bey Antep mebusu, orada hatırı sayılır bir mülke sahiptir. Amerikan vatandaşlarının Antep'i terk etmesine gerek olmadığı ve Türklerin Amerikalılara bakacağını ve koruyacağını söyleyerek bana güvence verdi. Fahreddin Bey randevu ile geldi. Maraş'tan alınan telgrafın bir kopyası kendisine verildi, ivedi olarak Antep ve Maraş'a telgraf çekip buralardaki Amerikalılar ile ilgili bilgileri alacağını söyledi. Ayrıca Fransız güçlerinin Maraş'ı boşalttığı ve İslâhiye'ye çekildiğini bildiren bir telgraf aldıklarını ve tüm Amerikalıların güvende olacağını söylediler; LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, February 16, 1920, s. 1.

¹⁷ Mehmet Güray İzgi, *Antep'in Savunması*, Lefkoşa: 2000, s. 26.

Ali Cenani Bey ile kardeşi Rıza Cenani Beylerin evleri de Ermeniler tarafından yağmalandı.¹⁸ Bu sırada Ali Cenani Bey de uzun süredir arandığı İngilizler tarafından İstanbul'da yakalanarak önce Arap hana oradan da Malta'ya gönderildi.¹⁹ Bu sebeple daha önce de belirtildiği gibi bölgedeki diğer direniş hareketlerinde Ali Cenani Bey yer alamayacaktı. İki ay kadar Arap hanında kaldıktan sonra 13 Temmuz 1920'de Malta'ya sürülmüştü.²⁰

3. İşgal Sonrası Süreç ve Ali Cenani Bey

Bölgenin kaderinde önemli bir gelişme 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın imzalanmasıydı. Antlaşmaya göre Antep ve çevresi Anadolu'dan ayrılmakta, Suriye ile birlikte Fransız mandasına bırakılmaktaydı. Aynı tarihte işgalci birlikler de şehri muhasara altına aldı, Özdemir Bey'in Antep kumandanlığına getirilmesiyle Antep için de ayrı bir dönem başlamış oldu. Bu dönemde işgal güçlerince kısmi geri çekilmeler yaşandı. Mücadelenin ivme kazandığı 31 Aralık 1920'den 30 Ocak 1921'e kadar süren karşılıklı çarpışmalar, Fransız birliklerinin tamamının geri çekilmesiyle sonuçlandı. Bu gelişmeler üzerine 6 Şubat 1921'de TBMM'nin almış olduğu karar ve 93 sayılı kanunla Antep'e gazilik unvanı verildi.²¹ Savaş boyunca 6 bin Antepli şehit oldu, şehre yaklaşık 70 bin top mermisi atıldı, 8 bin bina harap oldu. Bu dönemi nihayete erdirence 20 Ekim 1921 tarihinde Fransız Hükümeti'yle imzalanan Ankara Antlaşması'ydı. Bu anlaşma ile Gaziantep, Adana ve havalisi işgal birliklerinden arındırılarak Türklere bırakıldı. 25 Aralık 1921 tarihi Antep'in kurtuluşu olarak tarihe geçti.²²

Ali Cenani Bey de 12 Mart 1921'de mebusluğunun kabulünden sekiz ay kadar sonra TBMM'nin girişimleriyle 14 Kasım 1921'de Malta'dan dönerek Ankara'ya gelmiştir²³. Yaklaşık bir buçuk yıllık esaretten sonra birinci meclisin ikinci yasama yılı sonunda meclise katılmış ve birinci grup içerisindeki yerini almıştır.²⁴

¹⁸ Güzelbey, *Cenaniler*, s. 26.

¹⁹ Ali Cenani Bey'le birlikte Ali (Çetinkaya), Feyzi, Zülfü, Hacı İlyas Sami, Hacı Veli Beyler de tutuklanmıştı; Esat K. Ertur, *Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kâmil Ertur'un Anıları)*, Ankara: TTK Basımevi, 1994, s. 208.

²⁰ İlhami Soysal, Yeni Meclis'e Doğru İlk Meclis Ya Malta Ya Meclis! *Milliyet*, 9 Eylül 1983, s.11.

²¹ Hulusi Yetkin, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep: Yeni Matbaa, 1968, s. 56; Hüseyin Bayaz, *Antep Savunması Günlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994, s. 217.

²² Burhan Bozgeyik, *İstiklâl Harbinde Gaziantep*, İstanbul: Şehit Kâmil Belediyesi Kültür Yayınları-Ziya Ofset, 1995, s. 21-36.

²³ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.104.

²⁴ İngilizlerle esir değişimi konusunda yapılan görüşmeler neticesinde Müdafaa-ı Milliye Vekâleti'nin 29 Nisan 1921 tarihli ve 576 numaralı tezkiresi ile İcra Vekilleri Heyeti'nin 24 Mayıs 1921 tarihli oturumunda Malta'ya gönderilenlerin incelenerek sınıra iade edileceklerin isimleri bildirilmişti; BCA, 030.10, 204.392.10.1, 29 Nisan 1921; Malta'da tutuklu kalanların sayısı burada 54 kişi olarak belirtilmiştir, kaynaklarda farklı rakamlar da zikredilmektedir; Mehmet Akif Bal, *Sürgün Türkler Millî Mücadele Döneminde Malta Sürgünleri*, İstanbul: Gahura Kitabevi Yayınları, 2007, s.329; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.556; Malta'dan gelen ve dönem sonuna kadar birinci grupta yer alan diğer mebuslar şunlardır: Faik Kaltakkıran, Ali Çetinkaya, Rauf Orbay, Zülfü Tiğrel, Celal Nuri İleri, Hacı İlyas Sami, Fevzi Pirinçioğlu, Tahsin Uzer, Mehmet Şeref Aykut, Numan Usta'dır; Antep mebusu Ali Cenani Bey mebusluğunun 12 Mart 1921'de kabulünden sekiz ay sonra 14 Kasım 1921'de sürgünden dönerek Ankara'ya gelmiştir; Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*

14 Kasım 1921'de katıldığı Meclis Genel Kurulunda şu sözleri sarf etti:

“Malta’da İngilizlerin elinde zebun ve perişan bir halde bulunduğumuz sırada Heyet-i Celilenizin bizi kendi sinesine kabul ettiğine dair olan havadis bizi adeta hayata yeni gelmiş gibi münşerih etti. Bundan dolayı Heyet-i Celilenize gerek kendi gerek rüfekam namına arzı teşekkürat eylerim. (Estagfurullah sesleri) Orada esir bulunan Türkleri İngilizler gibi tarihte emsali bulunmayacak bir surette kibir ve nahvet sahibi bir kavmin elinden kurtarmaya muvaffak olan Heyet-i Celileniz ve azmi millî hakikaten şayanı şükrandır. Bu muvaffakiyetler Cenab-ı Hakkın bütün amali milliyede Heyet-i Celilenizi muvaffakiyet bağış buyuracağına bir beratı istihlal olduğundan inşallah yakın zamanda misak-ı millî lahilinde muvaffakiyeti celilenizi Cenab-ı Haktan temenni eyleriz” (İnşallah sesleri).²⁵

Ali Cenani Bey meclisteki ilk oturumlarda Malta’da sürgün olmanın vermiş olduğu duygusal yoğunlukla hareket ediyordu. Meclis’te kendi şehrinin savunma yıllarının konuşulduğu sırada ağlayarak sözlerine devam etti: “Millet vatani için ayağa kalktığı zaman silahı şimdiden sağlamak temel görev ve zaferin ilk şartıdır. Mitinglere, protestolara, bildirilere devam ederken elinde zor günler için silah saklamayı da bilmelidir. Sadece Antep değil İstanbul hükümetinin düşmana açık bölge kabul ettiği bütün bölgelerin savunması işte bu silahlarla mümkün olmuştur”.²⁶

Sürgünden dönen Ali Cenani Bey TBMM’ye katılarak siyasi hayatına kaldığı yerden devam edecek üç dönem Gaziantep Mebusluğu ve iki yıl da ticaret vekilliği yapacaktı.²⁷

Ali Cenani Bey sadece kendi şehrinin verdiği mücadeleyi dile getirmekle kalmayıp, zafer sonrası işgalden kurtarılan yerler meselesiyle ilgili olarak TBMM’nin çalışmalarına dâhil olmuştu. 11 Eylül 1922 tarihli gönderdiği bir yazıyla hükümetin önemli bir konuda dikkatini çekmişti. Ali Cenani Bey daha önce düşmandan kurtarılan Adana ve havalisindeki mahalli hükümetin, TBMM tarafından kabul edilmiş olan ilgili kanunların halka neşrini ve ilanını gerçekleştirmediğini, bu yüzden birçok kimsenin bilmeden kanunlara aykırı hareketlerde bulunduğunu ve mali cezalara çarptırıldığını hatırlatmıştı. Aynı kargaşanın Batı Anadolu’da da yaşanmaması için mülki idarenin işe başlar başlamaz mecliste bölge halkına yardım olarak kabul edilen tüm kanunları mahallerindeki günlük gazetelerde neşretmek suretiyle halkı bilinçlendirmesini bunun için Heyet-i Vekile tarafından bir karar alınmasını ve bunu mülki idarelere bildirmesini

İkinci Grup, s.104; İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı(1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.172.

²⁵ TBMMZC, Devre 1, İ:110, 14 Kasım 1921, s.205-206; Ahmet Altıntaş, *Belgelerle Millî Mücadele Döneminde Esirler*, Ankara: Anekdot Yayınevi, 2008, s.116.

²⁶ Hulusi Turgut, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007, s.97-98.

²⁷ Cengiz Şavklı, “Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011, s.i.

talep etmişti.²⁸ Ali Cenani Bey'in yakıp yıkılan yerlerin imarı ve felaketzede halka yardım konusundaki hassasiyeti onu bu amaçla toplanan bir komisyonun da üyesi haline getirdi.²⁹

Ali Cenani Bey'in kendi seçim bölgesinin sorunlarını TBMM'ye katılır katılmaz gündeme getirmesinde Antep'teki ciddi yatırımlarının da etkisi olmalıydı. Mecliste Kurtuluş Savaşı yıllarında tahrip edilen yerlerin zor durumda bulunan halkına yardım için harekete geçti. Diğer Antep mebuslarından Abdurrahman Lami, Kılıç Ali ve Ragıp Beylerle birlikte Gaziantep ahalisine yardım edilmesi için yasa çıkarılmasını sağladı.³⁰

Antep'in Fransızlar tarafından işgali sonrasında da bölgeye bir yardım heyeti gönderilmişti.³¹ Fakat Ali Cenani Bey'e göre ciddi imkânsızlıklar içerisinde bulunan Antep'e yapılan yardım bu kadarla sınırlı kalmamalıydı. Bu çıkarılacak kanun sayesinde Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti bütçesine 120.000 lira gibi bir miktar aktarılacaktı. Bu tahsisatla Ali Cenani Bey, Antep ahalisinin sevk ve iskânı, iaşe işlemleri, ihtiyaç sahiplerinin hanelerinin tamiri, çocukların iaşeleri için darüleytam tesis edilmesi gibi önemli kararların alınmasını sağladı.³²

²⁸ Bünyamin Kocaoğlu, *Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008, s.72.

²⁹ Bu komisyon Saruhan Mebusu Vasıf Bey, Aydın Mebusu Mazhar ve Zekai Beyler, İzmir Mebusu Şükrü Kaya ve Ali Cenani Beylerden teşkil edilmiştir. Kurtarılmış yerlerle ilgili hükümetle temaslarda bulunan komisyon ilerleyen yıllarda Mübadele ve İmar ve İskân Vekâleti adıyla yeni bir vekâletin kurulmasına zemin hazırlamıştır; Kocaoğlu, *Kurtuluştan Kuruluşa Batı Anadolu'da TBMM Yardımları*, s.102.

³⁰ Kanun 8 Aralık 1921'de kabul edilmiştir; Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, c. III, s.427; Bilal Şimşir, *Malta Sürgünleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985, s.189; 19 Kasım 1921'de 2/385 sayılı kanun teklifi için bkz. TBMMZC, Devre 1, c.14, İ:113, 19 Kasım 1921, s.260; Kanunun tam metni için bkz. TBMMZC, Devre 1, c.15, İ:122, 5 Aralık 1921, s.21-23.

³¹ Antep'in Fransızlar tarafından dokuz ay muhasara edilmesinin ardından acilen bir imdat heyeti gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Bu amaçla 25 bin lira ödenekle birlikte 3 doktor 4 memurdan oluşan bir heyet Nisan 1921'de bölgeye sevk edilmişti. Heyetin beraberinde götürdüğü eşya ve levazım ile birlikte Fransız hastane gemisiyle İskenderun limanından Antep'e nakliyesi sağlanmıştı. Antep'e yardım maksadıyla belediye tarafından tahsis edilen binalar muayenehane, ameliyathane ve eczane donanımıyla mükemmel bir dispanser haline konulmuş ve bu heyet 20 Mayıs 1921'den itibaren vazifeye başlamıştır. 4000 kişiye eşya dağıtılmış 3000 kadar da hasta tedavi edilmişti. Bölgede organ şişmesi, uyuz hastalığı, trahom, frengi, Antep ve Şark çıbanı gibi hastalıklar baş göstermişti. Ayrıca bir aşhane açılmasına çalışılmış fakat başarılı olunamamıştı. Fransızlar elindeki sivil ve zabitan Türk esirlere de bu heyet tarafından yardımda bulunulmuş, Fransız memurlar nezdinde de olsa haftada bir kere olmak üzere Türk esirlerin aileleriyle görüşmeleri sağlanmıştı; Murat Uluğtekin, M.Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporları (1914-1928)*, Ankara: Türk Kızılayı, 2013, s.153-154.

³² Gaziantep halkına yardım hakkındaki bu kanun ile Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti bütçesinden iskân masrafları için 20 bin lira, iaşe için 20 bin lira, sevkîyat işlemleri için 20 bin lira, muhacir ve mülteciler ile öksüz yurtları için 20 bin lira olmak şartıyla 80 bin lira Vekâlet bütçesinden aktarıldı. Muhtaç durumdaki harap olmuş hanelerin tamiri için ise 40 bin lira kullanılmıştır. Bu işler için gerekli 120 bin lira dönemin Maliye Vekili Hasan Bey, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Refik Bey aracılığıyla sağlanmıştır; TBMMZC, Devre 1, c.15, İ:122, 5 Aralık 1921, s.21-22.

Bu mücadelede halkın kadın erkek çocuk büyük bir mukavemete giriştiği ve bunun Silistre'den yahut Plevne'den farklı olmadığı³³ sözleriyle Antep'teki durumu sürekli canlı tutmak gayesindeydi. Bunlardan ilki savaş yıllarında Antep'te Kıvılcım adı verilen 8-12 yaşlarında 800 kişilik bir çocuk alayının Fransızlara karşı verdiği mücadeleye dairdi. İşte 40.000 liralık bir ödenek savaşta kolları kopmuş ayakları kesilmiş olarak yaşama tutunmaya çalışan bu çocukların bir Darüleytamda barınabilmeleri içindi. Bunlar aynı zamanda yaşanan savaşlar boyunca devletin dahi yiyecek, giyecek, barınma gibi ihtiyaçları karşılamakta zorluk çektiği öksüz ve yetim çocuklardı. Ali Cenani Bey Rumkale'de Fransızlara karşı direnmiş bu 800 kadar çocuk için TBMM'ye Darüleytam kurma talebinde bulunmuş ve meclis de bu talebin yerine getirilmesi için Darüleytam Genel Müdürlüğüne 250. 000 liranın avans olarak verilmesini kararlaştırmıştı.³⁴

Darüleytam ödeneği dışında ikinci olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekâleti bütçesine aktarılan 120.000 liranın nerelere harcandığını aktardı. Bu miktarın 60.000 lirası halkın sevk ve iskân masrafı için ayrıldı. Antep'ten göç ederek Fırat kenarındaki eski mağaralarda ve Rumkalelilerin kabulüyle samanlık ve ahırlarda oturan çaresiz halkın şehre getirilip yerleştirilmesi için bu para kullanıldı. Diğer meblağ ise şehir halkının evlerini tamir ettirecek kadardı. Ali Cenani Bey'in meclisteki bu tutumu diğer vekillerce eleştirilmiş sadece Antep halkının değil her yerin aynı durumda olduğu vurgusu yapılarak Antep'e özel bir yardımda bulunmanın yersiz olabileceği tartışmaları sürüp gitmişti.³⁵

Bu tartışmaların arkasından yaklaşık altı ay kadar sonra da Ali Cenani Bey kanunun ilk maddesinin anlaşılabilir olduğu gerekçesiyle Antep halkına zaten yardım edilemediğini meclis gündemine taşıyarak yeni tartışmalara sebebiyet verdi.³⁶ Kanuna göre Fransız ve Yunanlılardan geri alınan bölgelerin çeşitli sebeplerle kısmen veya tamamen hasara uğrayan tüm emlak ve arazilerinin emlak, müsakkafat, arazi, temettü, ağnam gibi ödenmemiş vergilerinin, teslim, emanet veya kefalet-i müteselsile ile zimmetlerinde olan aşar borçlarının bağışlanması ya da ayrı tutulması gerekmektedir. Oysaki vergiden muaf tutulan ya da tutulmayan yerlerin Maliye Vekâletince tespit edilememesi sonucunda zarar gören halkın tamamı durumdan istifade edememişti. Zaten kendisi de savaştan zarar görmeyen ahalinin herhangi bir vergi indirimine ya da muafiyetine karşı olduğunu açıklıyordu.³⁷ Ali Cenani Bey'in hem meclisteki gerginliği azaltmak hem de kanunun

³³ TBMMZC, Devre 1, c.15, İ:122, s.23; Gaziantep ahalisine muavenet hakkında kanun teklifi 19 Kasım 1921'de verilmiş 8 Aralık 1921'de 169 numaralı kanun olarak kabul edilmiştir. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/223489> erişim 29 Eylül 2022.

³⁴ Bu para 1923 yılı Mart-Temmuz dönemi için verildi; Rıdvan Akın, "Birinci Meclis'in Sosyal Politika Gündemi ve Millî Mücadele Döneminde Türk Halkının Sosyo-Ekonomik Durumu", *Türkler Ansiklopedisi*, c.16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.123.

³⁵ TBMMZC, Devre 1, c.15, İ:122, 5 Aralık 1921, s.23-24.

³⁶ TBMMZC, Devre 1, c.21, İ:79, 24 Temmuz 1922, s.484-485; TBMMZC, Devre 1, c.22, İ:89, 23 Ağustos 1922, s.297; TBMMZC, Devre 1, c.22, İ:90, 24 Ağustos 1922, s.332-334.

³⁷ TBMMZC, Devre 1, c.22, İ:90, 24 Ağustos 1922, s.334; Cenani Bey 7 Eylül 1922 tarihinde düşmandan arındırılan bölgelerin halkına yardım hakkındaki kanuna ilave olarak memurin harcırahları için Dâhiliye

muğlak ve eksik yönlerini gidermek çabasında olduğu aşikârdı. Tüm itirazlara rağmen Gaziantep ahalisine muavenet hakkındaki bu kanunun geçerlilik süresi yine Ali Cenani Bey'in girişimleriyle uzatılmıştı.³⁸

4. Sonuç

Millî Mücadele yıllarının yaklaşık ilk bir buçuk yılında özellikle Antep ve çevresi ile ilgili yaşanan gelişmelerde Ali Cenani Bey ismine rastlamaktayız. Bölgenin ileri gelen ailelerinden olan ve ata toprağını mebus olarak mecliste temsil eden Ali Cenani Bey Kilikyalılar Cemiyeti, Antep Cemiyet-i İslamiye, Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti ve Heyet-i Merkeziye gibi teşekküllerin içerisinde yer aldı. Bu örgütlenmeye verdiği destek salt cemiyet üyeliğinden ibaret değildi. Antep Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin yeni kurulduğu dönemlerde cemiyet üyelerinin evlerinde toplantılar yaparak kararlar alınırdı bu evlerden biri de Ali Cenani Bey'e aitti. Cemiyet Heyet-i Merkeziye adıyla toplanmaya başladığında da para, silah ve cephane temini ve bu silahların Antep ve köylerine dağıtılması yine Ali Cenani Bey aracılığıyla el altından gerçekleştirilmişti.

1920 yılı Mayıs ayı hem şehrin savunma tarihi hem de Ali Cenani Bey açısından mühimdi. Bu tarihte Fransa TBMM hükümetiyle güney cephesini ilgilendiren bir mütarekeyi Mustafa Kemal'in de onayıyla imzaladı. Ermeni mahallerinin asayiş ve güvenliğinin sağlanması adına Türk ve Ermenilerden oluşan bir inzibat kuvveti Ali Cenani Bey'in babasından kalma Antep'in Eyüpoğlu mahallesindeki evine yerleştirildi. Sonrasında Ali Cenani Bey İngilizlerce tutuklanarak önce Arap hana oradan da Malta'ya sürüldü. 12 Mart 1921'de mebusluğunun kabulünden sekiz ay kadar sonra TBMM'nin girişimleriyle 14 Kasım 1921'de Malta'dan dönerek Ankara'ya gelmiştir. Meclise yeniden katıldığında da Ali Cenani Bey'in güney cephesinde yakıp yıkılan yerlerin imarı ve felaketzede halka yardım konusundaki hassasiyeti onu bu amaçla toplanan bir komisyonun da üyesi haline getirdi.

Vekâleti bütçesinin harcırah faslına elli bin lira ilavesine dair kanun layihası ile Muvazene-i Maliye Encümeni mazbatasını sundu; TBMMZC, Devre 1, c.22, İ:98, 7 Eylül 1922, s.537.

³⁸ 25 Ekim 1922 tarihinde Ali Cenani Bey Gaziantep ahalisine muavenet hakkındaki kanunun geçerliliğini uzatmak adına 2/569 sayılı yeni bir kanun teklifi hazırlamış ayrıca encümen mazbatasını da mevcuttur; TBMMZC, Devre 1, c.24, İ:126, 25 Ekim 1922, s.143.

Kaynaklar/ References

Resmi Yayınlar

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Bakanlar Kurulu Kataloğu (030-18-01)

TBMM Zabıt Ceridesi

The National Archives

Sürelî Yayınlar

Milliyet

Tasvir-i Efkâr

Cumhuriyet Özel Ekler

Kitaplar

Gençosman, Kemal Zeki, *Yakın Tarihimize Yolsuzluk ve Rüşvet Olayları*, İstanbul: ŞDL Yayınları, 1976.

Sakallı, Bayram, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*, İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Çelik, Kemal, *Millî Mücadele'de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Ankara: TTK Basımevi, 1999.

Güzelbey, Cemil Cahit, *Cenaniler*, İstanbul: Ufuk Matbaası, 1984.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Atatürk, Hayatı ve Eseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997.

Kinross, Lord, *Atatürk "Bir Milletten Yeniden Doğuşu"*, çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Yayınları, 1994.

Atay, Falih Rıfki, *Çankaya*, İstanbul: Kral Matbaası, 1984.

Bozgeyik, Burhan, *İstiklâl Harbinde Gaziantep*, İstanbul: Şehit Kâmil Belediyesi Kültür Yayınları-Ziya Ofset, 1995.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.

Sefercioğlu, Nejat, *Esaret Hatıraları*, İstanbul: Kervan Kitapçılık, 1978.

Atay, Zülal Göğüş, *M. Oğuz Göğüş Arşivi'nden Antep Harbi*, Gaziantep: Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı Fersat Ofset Baskı, 2011.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele, Son Meşrutiyet (1919-1920)*, c. II, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.

Pamuk, Bilgehan, *Bir Şehrin Direnişi Antep Savunması*, İstanbul: IQ Kültür Yayıncılık, 2009.

Yetkin, Hulusi, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep: Yeni Matbaa, 1968.

İzgi, Mehmet Güray, *Antep'in Savunması*, Lefkoşa, 2000.

Ertur, Esat K., *Tamu Yelleri (Emekli Yargıç Hüseyin Kâmil Ertur'un Anıları)*, Ankara: TTK Basımevi, 1994.

Bayaz, Hüseyin, *Antep Savunması Günlüğü*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.

Demirel, Ahmet, *Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

- Bal, Mehmet Akif, *Sürgün Türkler Millî Mücadele Döneminde Malta Sürgünleri*, İstanbul: Gahura Kitabevi Yayınları, 2007.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- Altıntaş, Ahmet, *Belgelerle Millî Mücadele Döneminde Esirler*, Ankara: Anekdot Yayınevi, 2008.
- Turgut, Hulusi, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2007.
- Kocaoğlu, Bünyamin, *Kurtuluşun Kuruluşu Batı Anadolu'da TBMM Yardımları*, İstanbul: Değişim Yayınları, 2008.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve TBMM Birinci Dönem 1919-1923*, c. III, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.
- Şimşir, Bilal, *Malta Sürgünleri*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.
- Uluğtekin Murat ve M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporları (1914-1928)*, Ankara: Türk Kızılayı, 2013.
- Hürmen, Fatma Rezan, *Bürokrat Tevfik Biren'in II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Hatıraları*, c.2, İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.
- Yetkin, Hulusi, *Gaziantep Tarihi ve Davaları*, Gaziantep: Yeni Matbaa, 1968.

Makale

- Akın, Rıdvan, "Birinci Meclis'in Sosyal Politika Gündemi ve Millî Mücadele Döneminde Türk Halkının Sosyo-Ekonomik Durumu", *Türkler Ansiklopedisi*, c.16, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.116-127.
- Saygılı, Hasip, "Gaziantep Savunmasının Hazırlık ve Teşkilatlanmasını Ali Cenani Bey mi Yaptı?" *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/2 (Haziran 2021), s.805-817.

Elektronik makale

- <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-11/mustafa-kemalin-marasin-kurtulusu-icin-faaliyetleri> erişim 10 Haziran 2017.
- http://www.academia.edu/19754336/Milli_M%C3%BCcadelede_Antep_Antep_Savunmas%C4%B1 erişim 10 Eylül 2018.
- <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/223489> erişim 29 Eylül 2022.
- LCMD, The Papers of Mark L. Bristol-I, War Diary, Confidential, February 16, 1920.

Tez

- Akan, Hatice, "Mehmet Ali Cenani Bey'in Hayatı ve Parlamento Faaliyetleri (1872-1934)", Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2018.
- Teke, Ali Vehbi, "TBMM I. ve V. Dönem Adana Milletvekilleri", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.
- Cengiz Şavkılı, "Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.

Yazar Hakkında / About Author

**Öğr. Gör. Dr. Hatice ŞAHİN | Sakarya Üniversitesi |
hatices[at]sakarya.edu.tr | ORCID ID 0000-0001-5013-1453**

Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünden 2003 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Rektörlüğüne bağlı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığında öğretim görevlisi olarak çalışma hayatına başladı. 2006'da aynı üniversitenin yüksek lisans derecesini 2018 yılında da Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümünden doktora unvanını aldı. Halen Sakarya Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümünde Öğretim Görevlisi Dr. kadrosunda yer almaktadır. İlgi alanı son dönem Osmanlı Tarihi ile Erken Cumhuriyet dönemidir.

**Lecturer Dr. Hatice ŞAHİN | Sakarya University |
hatices[at]sakarya.edu.tr | ORCID ID 0000-0001-5013-1453**

She graduated from Sakarya University Faculty of Arts and Sciences, Department of History in 2003. In the same year she started to work as a lecturer at the Department of Atatürk's Principles and History of Revolution in Sakarya University. She received her master's degree from the same university in 2006 and her doctorate degree from the History Department of the Social Sciences Institute in 2018. She is still in Sakarya University, Department of Atatürk's Principles and History of the Revolution as Instructor Dr. Her area of interest is the late Ottoman History and the Early Republican Period.